

STILURI ÎN PODOABA CAPILARĂ DIN ROMÂNIA MODERNĂ¹ 1790-1920

Adrian-Silvan Ionescu

Această podoabă naturală era foarte importantă și se bucura de o atenție deosebită în toaleta zilnică.

În *Codul toaletei civile*, la capitolul IV *Despre toaleta femeilor*, se atrage atenția asupra necesității unei coafuri îngrijite: „O femeie pieptănată rău are totdeauna un aer murdar; aranjază-ți părul de dimineață sau ascunde-l sub un bonet d-o elegantă simplitate”².

Coafura era supusă, și ea, modei. În ultimii ani ai perioadei fanariote, deși soțiile domnitorilor și boieroaicele din protipendadă adoptaseră rochiile *empir* totuși, nu se entuziasmaseră în aceeași măsură de coafurile din Franța primului imperiu. Părul scurt și cârlionțat strâns cu o cordea pe frunte, *à la M-me Récamier*, nu era pe gustul lor, căci ele îl preferau lung, revărsat în valuri pe umeri și pe spate. În cosițe erau prinse agrafe cu fabuloase pietre prețioase închipuind diverse ornamente florale sau astrale – acele *fulii* și *stele* despre care vorbea Ion Ghica³. Portretele făcute de pictorul austriac Mihail Töpler soției domnitorului Munteniei, Safta Ipsilanti, sau Safta Brâncoveanu (fig. 1) sau vornicesei Manu sau logofetesei Maria Dudescu, ori hătmănesei Maria Cantacuzino sunt elocvente în acest sens, iar minuția cu care redă el bijuteriile care orna coafurile acestora permite analizarea impecabilei creații a orfevreriei epocii și a valorii inestimabile a materialelor din care erau executate. Tot prin intermediul picturilor poate fi studiată coafura doamnelor din intervalul 1800-1804, până la apariția dagherotipiei și a răspândirii ei în Principatele Române.

Între 1825-1835 părul era împărțit la mijloc de o cărare și era frizat în cârlionți cilindrici, ca niște sărmăluțe, plasați orizontal sau oblic de o parte și de alta a creștetului. Lăsând ceafa goală restul părului era adunat de la spate într-o mare buclă ridicată, țanțoș, și depășind circumferința capului – Elena Asachi este immortalizată, în 1837, cu o asemenea coafură (fig. 7). Uneori, în păr erau înfipte, cu artă, flori naturale sau artificiale. Adesea, un turban lejer legat în jurul creștetului acoperea această capodoperă a caméristei, ori a coaforului venit special din oraș pentru a aranja părul pedantei boieroaice. Așa apare portretizată, într-o miniatură, Maria Bălăceanu, a doua soție a marelui vornic Iordache Golescu (fig. 2) sau Safta Castrișoia, într-un portret din 1825 semnat de Pavel Djorkovici (fig. 3). O foarte elegantă tânără doamnă în rochie galbenă, pictată de August Josef Schoefft în 1836, are bogații

¹ O versiune redusă și neilustrată a acestui studiu a fost publicat în volumul *Identitate națională și spirit european. Academicianul Dan Berindei la 80 de ani*, Ed. Enciclopedică, București, 2003.

² *Codul toaletei civile*, Typographia laboratorilor români, București, 1870, p. 89.

³ Ion Ghica, *Un bal la curte în 1827, în Scrisori către V. Alecsandri*, ESPLA, București, 1953, p. 209.

zulufi revarsați pe umerii dalbi de sub un turban alb, foarte șic (fig. 6). Altădată o bonetă învoalată din dantelă, relua formele pline ale cârlionților și-i evidenția prin contrastul tonal, ca în portretele unor doamne din înalta societate realizate de Barábas Miklos (fig. 4), Leopold Stawski (fig. 5) sau de același prolific Schoefft (fig. 8, 9). Moda aceasta este păstrată de unele doamne până suficient de târziu, spre mijlocul veacului : Marițica Bibescu, frumoasa soție a lui Gheorghe Vodă Bibescu, le poartă într-o fotografie de Carol Szathmari, când pe umeri și-a luat un foarte bogat șal de cașmir (fig. 16); o doamnă vârstnică și zâmbitoare, imortalizată tot de Szathmari, își păstra zulufii chiar și la începutul deceniului al șaptelea al veacului (fig. 17).

În următoarea decadă, una sau două cărări repartizau părul de-o parte și de alta a feței unde, cu drotul, erau făcuți zulufi lungi, bogați ce, orientați vertical, coborau de la tâmpile, în jos, până aproape de umeri. Surplusul de păr era bine strâns într-un coc, la spate. Această coafură era desemnată drept *à la Sévigné*, iar bucele care acopereau urechile purtau numele de *anglaises* (fig. 10, 11, 12, 13, 14). Necunoscând termenii de rigoare, o provincială bogată venită în Iași pentru a procura trusou fiicei sale ce urma să se mărite, îi comandă birjarului să o ducă la Șandra-mandra – adică la modistă – ca să cumpere „coc cu cârnăciori creți”; bietul muscal a înțeles unde dorește cucoana să fie dusă numai după ce a auzit cuvântul coc⁴.

Când se ieșea la plimbare, capul era acoperit cu o bonetă ce se fixa pe coc și se înnodea sub bărbie cu panglici lungi având boruri care încadrau în totalitate ovalul feței. Buclele nu aveau de suferit ci, dimpotrivă, erau puse mai bine în valoare pentru că aceste boruri de carton acoperite cu mătase în culori deschise, pastelate, formau un fel de aureolă în jurul părului.

În intervalul 1845-1850 coafurile se simplifică și urmează forma craniului. Părul se purta lins și strâns într-un mic coc, lăsând vizibilă întreaga ureche sau doar lobul ei de care atârnav cercei grei, din aur și nestemate. Atunci când podoaba capilară era foarte abundentă și, prin strângere ar fi format un coc mult prea mare, se împletea o cosiță care era meșteșugit adusă ca o coroniță în jurul capului. În ea se prindeau flori de sezon (fig. 18, 19, 21).

Urmează un deceniu și jumătate (1850-1865) în care cărarea de pe mijloc, bine trasată, împarte coafura în două mase egale, mai înalte sau mai scunde, repartizate de-o parte și de alta a capului. În acest fel ovalul firesc dispare în favoarea unei arhitecturi plină de unghiuri agresive. Aceasta este coafura Doamnei Elena Cuza. Între 1865-1870 această formă se păstrează, în mare, dar părul nu mai este lins ci ondulat, iar de la spate se preling, pe lângă gât, spre față, câte unul sau doi zulufi de fiecare parte. Aceștia se vor transforma, în următoarea decadă, în coafura „cascadă”, unde bucele lungi sunt orientate, fără excepție, spre spate, ca un pandant al turnurii cu faldurile și fundele ei bogate. Este perioada când se poartă pălării foarte mici fie mai spre spate, pe ceafă, fie mai pe frunte, prinse în coafură

⁴ Petru Victor, *O naivitate provincială nostimă*, “Calendarul Scaraoski pe anul 1888”, Tipi-litografia H. Goldner, Iași, 1887, p. 78.

cu agrafe sau cu funde pe sub bărbie. Pentru a nu lăsa descoperit restul capului, de la spatele pălăriei atârnau panglici late, de mătase, care se revărsau peste zulufi. Numele sub care erau cunoscute aceste pălării își aveau originea în Franța celui de-al doilea imperiu: *impératrice, berger, Lamballe*, etc.

Când, în 1865, cocul ieșise din vogă, Constanța de Dunca își informa cititoarele „Amicului Familiei” despre această schimbare a coafurii în a sa *Chronică de mode Parisiene*. Într-un stil colocvial ea furniza toate datele necesare conaționalelor pentru a se pune la punct cu ultimul „răcnet”: „Da ce veți zice, Doamnelor, auzind că cocurile s’au suprimat? Nu se știe încă ce se va pune întru’ a umplea golul ce lasă capela fără bavolet (volan de stofă sau panglică atârând pe spate, n.n.), dar cocurile cad.

Perul se poartă sus, ardicat pe piepteni, ba chiar ardicat pe vârful capului, ca la începutul secolului.

Eu zic, mulțumită Domnului, căci acele pungi ce atârnau pe spate, pline de perul unsuror nu era nici practic, nici curat. Acele pungi de per ce ungeau rochie și mantelă, erau oare atât de avantajoase frumuseți? Nu cred. Din contra.

Vom vedea cum vor sta nouele acconciaturi (coiffuri) de per de aur. Coifforii pregătesc bucle, frise (cârlionți mici, n. n.), toată găteala capului de fire de aur mestecate cu per ce se vor purta cu perucele Franciei din secolii trecuți.

Cea mai elegantă femeie din lume, Imperatricea Eugenia a și adoptat perul de aur. Se zice că’i stă de minune. Adăstăm să’l vedem și la noi”⁵.

Moda aceasta a tentei blonde se mai păstra și în 1880. În scrisoarea din 8 martie 1880 Veronica Micle îi relatează lui Mihai Eminescu despre acest capriciu împlinit: „De când am început a ieși din casă, m-a pălit un gust de cochetărie ca mai de mult, încât, Mișule, trebuie să știi că-mi *port părul pudrat cu blond* și zău că nu-mi vine de fel rău”⁶ (subl. n.). La aceleași „hachițe ale cochetăriei”, cum le numește ea, revine corespondenta și peste câteva zile, în epistola datată 12 martie 1880, când își anunță prietenul că își îngrijește părul, că și-a schimbat coafura și a achiziționat câteva articole vestimentare: „Spre a varia mi-am tăiat părul *à la Vienoise* și-l frizez în toate zilele, în fine mi-am cumpărat pălărie *Néniche* și botine *Louis XV* și alte mofturi (...)”⁷.

Dacă părul blond era agreat și preferat, nu același lucru se poate spune despre cel roșu care era considerat o adevărată pacoste. Autorul *Codului toaletei civile* încearcă să convingă „persoanele care din nefericire au părul roșcat” să nu și-l vopsească găsind exemple de păr roșu în antichitate, în Biblie și în istoria artelor. El își încheie discursul în chip retoric: „Și astăzi în ce ar putea displice o șevalură roșcată, aranjată cu gust pe capul unui bărbat sau femei elegante?”⁸.

⁵ *Chronica de mode Parisiene*, "Amicul Familiei" no. 26-27/1-15 Maiu 1865.

⁶ *Dulcea mea Doamnă / Eminul meu iubit. Corespondență inedită Mihai Eminescu – Veronica Micle*, Ediție îngrijită de Christina Zarifopol-Illias, Editura Polirom, Iași, 2000, p. 217.

⁷ *Ibidem*, p. 218.

⁸ *Codul toaletei civile*, op.cit., p. 12-13.

Cum umoriștii găseau în trecătoarele mode un opulent subiect de inspirație, nu au scăpat nici modificările coafurii ca țintă a săgeților lor înveninate. În *Confesiunea anului 1866* apărută în „Calendarul Dracului pe anul 1867” sunt ironizate pălăriile minuscule și cocurile enorme: „Au inventat niște *pălării* de dame cari se port pe creștetul capului, în forma unei bucăți de baclava turcească, și niște *cocuri* cari pot servi d’a apăra de arșița soarelui celui mai arzător pe fecior, când merge după cocoană pe jos”⁹. Pentru a ilustra această glumă este dată și o caricatură cu o doamnă ieșită la plimbare într-o zi de vară toridă care se apăra de soare cu umbreluța în vreme ce feciorul, ce o urmează cu brațele pline de cumpărături, este umbrat de exageratul coc al stăpânei. Presa de pretutindeni făcea haz pe seama exagerărilor coafurilor: celebrul caricaturist parizian Bertall consacrase o întreagă suită de desene coafurilor în ciclul său *Les victimes de la mode*, pe care îl publica în „L’Illustration” (fig.23).

Între 1880-1895 era la modă părul scurt și creț, clădit montant, lăsând ceafa descoperită. Pe frunte se purta un breton format din cârlionți mărunți numit Alexandra în cinstea prințesei Alix de Danemarca, soția prințului de Wales, moștenitorul tronului Angliei, viitorul rege Edward VII. Această coafură o purta și principesa Maria de Edinburgh când s-a măritat cu Ferdinand, prințul moștenitor al României, pe 29 decembrie 1892. Actrița Agatha Bârsescu, devenită celebră pe scenele vieneze, se coafa astfel în 1888, așa cum o arăta o fotografie (fig.24).

Pălăriile din acest interval sunt fie mici și cocoțate pe vârful coafurii dându-i elansare prin penele și ornamentele dispuse vertical (în acest caz fiind prinse cu panglici pe sub bărbie ca bonetele din deceniul patru); fie de dimensiuni medii, cu un bor ridicat într-o parte, ori cu borurile inegale, unul îngust la spate și unul lat, ca un cozonac, în față, și calota surmontată de penaje, panglici, funde și flori artificiale, ca niște platouri cu salată.

În ultimii ani ai veacului al XIX-lea și începutul următorului coafura ia oarecare amploare pentru ca în primul deceniu al următorului să capete dimensiuni impresionante. Părul era lăsat să crească foarte lung și, fără a fi frizat, era tapat și ridicat în coc, pe creștet. Când părul natural nu era suficient se adăugau meșe false care măreau volumul cocului. Fiind folosit și părul de la spate, ceafa rămânea goală. Este epoca gulerele de bluză care acopereau întregul gât. Pe de altă parte, gulerele înalte ale capelor și pelerinelor, de tip Medicis sau Maria Stuart, erau decupate la spate pentru a nu aplatiza și deteriora coafura. Peste această pieptănătură gen turban se purtau pălării cu boruri enorme, abundent garnisite cu pene de struț. Aceasta a fost perioada când pălăriile au avut cea mai mare circumferință din întreaga istorie a costumului. Erau fixate cu ajutorul unor ace lungi care străbăteau coafura fără a o modifica. Capetele acelor de pălărie ofereau un spațiu foarte propice pentru decorație, oferind măștrilor artelor aplicate, atât de dezvoltate în Art Nouveau, posibilitatea de a-și fructifica imaginația și talentul. Vrejuri, animale fabuloase,

---

⁹ *Confesiunea anului 1866*, “Calendarul Dracului pe anul 1867”, Libraru Editoru George Ioanid et comp., București, 1867, p. 71.

motive geometrice, dar mai ales fitomorfe, din metal comun sau prețios, contribuiau la aspectul general de inflorescență pe care îl avea pălăria pentru a completa alura de femeie-plantă, ce devenise idealul aceluși moment.

Într-un mic articol informativ despre penele de struț, apărut în „Almanahul Sfetea” din 1916, se spunea, mai în glumă mai în serios: „Sunt mai multe pene în magazinele de modă decât pe aripile păsărilor vii”¹⁰. Afirmatia nu era deloc exagerată: din Africa, din Colonia Capului se exportau în Europa și America uriașe cantități de pene de struț care s-au menținut în modă aproape două decenii. Bineînțeles, se foloseau și alte pene, dar cele de struț erau preferate, atât în culori naturale - albe, provenind din aripile și coada masculului, negre de pe restul corpului și cele gri produse de femelă – cât și vopsite în diverse nuanțe. Dura un an și jumătate sau doi ani până ce penele ajungeau la deplină frumusețe. Pentru ca pasărea să producă mai mult se renunțase la procedeul barbar al smulgerii penelor recurgându-se la tăiere în apropierea pielii pentru a stimula regenerarea. Un mascul era capabil să furnizeze pene frumoase timp de 40 de ani, în valoare de 450.000 lei¹¹.

Penele de struț nu erau folosite doar la decorarea pălăriilor. Din ele se mai făceau somptuoase evantaie, gulere și borduri pentru cape ori pelerine, precum și luxosul boa, care era în vogă în aceeași epocă.

Izbucnirea primului război mondial a ponderat excesele modei. Cauze obiective au oprit importurile de materiale textile și obiecte de lux. Nici în materie de coafuri nu s-a mai inventat nimic nou. Pieptănăturile se simplifică. Multe dintre doamne urmează exemplul Reginei Maria și activează în spitale de campanie și ambulante unde luxul nu avea ce căuta: infirmierele purtau un fel de uniformă albă (bluză, sarafan și șorț) iar capul era acoperit cu o bonetă peste care se lega un fișiu de mătase albă ori din pânză. Astfel părul era invizibil. De aceea, multe femei îl purtau scurt sau strâns într-un coc.

După război s-a păstrat moda tunsorilor scurte, *à la garçon* sau *paj*, cu părul drept, tăiat drept la ceafă, breton pe frunte și colțuri aduse pe obraz. Se preta de minune la panglicuțe prinse orizontal pe frunte – ca feronierele din Renaștere – cu smocuri de pene înfipite lateral, ori la spate. Se foloseau fie egrete albe sau negre, fie mici pene de struț legate în mănunchiuri și colorate în tonuri acordate cu gama generală a toaletei. Pălăriile erau din materiale moi, mulabile pe calotă, aveau boruri înguste, lăsate în jos, și se purtau bine îndesate pe cap și trase pe ochi pentru a da un aer misterios și conspirativ doamnelor din „les années folles”.

În acei ani apăruse și metoda de coafare permanent. Înainte de a traversa oceanul pentru a face răsunătoarea călătorie în Statele Unite ale Americii și Canada din toamna anului 1926, Regina Maria petrece câteva zile la Paris pentru a-și procura toaletele necesare diverselor situații oficiale și neoficiale, cu care urma să se confrunte în Lumea Nouă. Tot atunci recurge și la frizarea permanent, foarte

¹⁰ *Penele de struț*, „Almanahul Sfetea. Ediție populară pe anul 1916”, Librăria Sfetea, București, 1916, p. 186.

¹¹ *Ibidem*, p. 187.

eficientă mai ales în situația unui program foarte încărcat, ce nu permitea îngrijirea și întreținerea coafurii cu aceeași constanță ca acasă. Coaforul a supus-o la un adevărat supliciu, așa cum relatea suverana în jurnalul său, la data de 9 octombrie 1926: „Ondulatul permanent a fost o tortură, rezultatul e bun exceptând faptul că, momentan, mi-a făcut părul prea galben și puțin rigid, dar cred că la următoarea spălare va fi mai bine, dar avantajul este imens deoarece, cu cât vremea este mai umedă cu atât părul ți se încrețește. Dar am detestat operația și urmează să se vadă dacă a meritat osteneală”¹².

Când se afla la bordul pachetului „Leviathan” în mijlocul Oceanului Atlantic, Regina primește printre alte multe telegrame și una din partea coaforului Charles Nestlé, inventatorul ondulației permanente, care îi mulțumea că i-a folosit metoda și-și oferea, și pe mai departe, serviciile¹³. Acesta era cel mai sigur mijloc de a-și face reclamă.

Alții apelau la bunele servicii ale unui gazetar cunoscut pentru reputația câștigată de condeiul său. Iar atunci când omul presei era chiar femeie, și încă una elegantă, reclama – bazată pe onoarea semnatarei – era asigurată. Acesta este cazul coaforului François de pe Calea Mogoșoaiei care, în februarie 1868, era recomandat de Constanța de Dunca în periodicul ei „Amicul Familiei”: „Pieptănă cu gust și eleganță, o știm din experiență”¹⁴ (subl. n.).

La Iași, în 1871, Charles Veinert, se prezenta „On[or] Nobilime și On[or] Public” pentru tăiatul și frizatul părului, precum și orice lucrare din păr natural¹⁵. Pentru a atrage clientela, unii considerau că este șic să își conceapă reclamele în franțuzește, convingând astfel înalta societate de rafinamentul și stilul ireproșabil al serviciului: așa proceda Madame Marianne, care preciza că este „coafeză vieneză” specialistă în „manichiură americană” și, la solicitare, se deplasa și acasă la cliente¹⁶, și Low care se recomanda, nici mai mult nici mai puțin, ca „profesor al Academiei de coafură din Paris”¹⁷.

¹² Arhivele Naționale Istorice Centrale, Casa Regală, Regina Maria, Personale, rola 478, fotograma 598.

¹³ *Idem*, dosar II/8/1926, fila 120.

¹⁴ „Amicul Familiei” no. 2/Februarie 1868: „D. François coifeor, strada Mogoșoi, lângă Episcopia de Râmnic, alături de fotografia Italiană, are un complet assortiment de cocuri, bucle, șinioane (conciuri, n. n.) și tot felul de articole de frizat cu prețuri moderate. Mai cu deosebire recomandăm pre D. François pentru frisarea Damelor. Pieptănă cu gust și eleganță, o știm din experiență”.

¹⁵ „Curierul de Iași” no. 142/29 Decembrie 1871: „COIFFEUR CHARLES VEINERT/ Recomandă stabilimentul său atât pentru tăeatul părului și frizatul, cât și pentru lucrurile din păr natural pentru Dame, atențiunei și bunei voințe On. Nobilime și On. Public. Jassi, strada rusască, casa d-nei Alexandra Sfetcovici, lângă Modista d-na Rosa Buchmann”.

¹⁶ „La Roumanie” no 1798/ 5 (18) Janvier 1905: „Pour les Dames/ Madame Marianne/ Coiffeuse viennoise/ Ayant une pratique de quinze ans comme coiffeuse dans les maisons de coiffure les plus distinguées, spécialement pour les ondulations à la Marcel./ Spécialiste comme Manicure américaine./ Se rend à domicile sur demande par carte postale./ Adresse : Calea Victoriei 29”.

¹⁷ „Curierul Administrativ” no 7/ 1 septembre 1909: „LOUI / Professeur de l'Académie de coiffure de Paris./ Maison fondé en 1881/ Bucarest 53, près du Passage Roumaine./ Spécialité pour coiffures, postiches, teintures / parfumerie, etc.”.

Desigur, mulți dintre aceștia erau realmente niște maeștri în meseria lor dar, printre ei, ascunzându-se sub reclame răsunătoare, se găseau și unii care puteau strica nu numai coafura, dar chiar și părul clienței.

Codul toaletei civile emite un sfat care are fermitatea unui ordin: „Nu permite nici odată și sub nici un pretext vreunui coafor a’ți compromite părul frisându’l cu ferul cald”¹⁸. Aceasta pentru că firele de păr s-ar fi subțiat și nu ar mai fi fost atât de elastice și rezistente.

De aceea, poate că ironia acidă a lui N.T. Orășanu la adresa coaforilor ce-și aveau saloanele în Pasajul Român nu era tocmai neîndreptățită:

"Coafiori cu nume mare,
Dar talente vai-de-om;
Când te tunde fie-care
Te ciuntește ca p’un pom!”¹⁹

Caricaturiştii găseau motive foarte generoase în podoaba capilară pentru desenele lor umoristice: bărbile și mustățile contemporanilor erau savuros prezentate în paginile lui „L’Illustration” (fig. 26).

După moartea în 1861 a prințului consort Albert de Saxa-Coburg-Gothia, neconsolata regină Victoria a Angliei a adoptat veșminte cernite pe care nu le-a mai schimbat până la moarte. A renunțat, în consecință, și la giuvaeruri purtând, însă, bijuterii făcute din părul defunctului soț. Din acel moment au intrat în modă, în special pentru ținuta de doliu, asemenea ornamente făcute din părul celor decedați: brățări și cercei împlețiți din părul mai lung, cărlionți închiși sub o bucată de cristal într-un medalion din argint. În genere, argintul, ca metal prețios, era asociat perioadelor de jeliere a unei ființe dragi plecată dintre cei vii.

Unii coafori se specializaseră în executarea de asemenea lucrări. Dar, de la aceste bijuterii de doliu și până la creații cu intenții artistice era doar un pas. În 1884, un „artist coafor”, Pavel Ștefănescu, deschidea o expoziție, la Iași, în care își prezenta compozițiile din păr, portrete, scene batailliste și reprezentări de ființe necuvântătoare: Cuza Vodă, Elena Doamna, soldat francez murind la trecerea Berezinei (1812), un vultur australian²⁰.

Frizeriile bărbătești își făceau, la fel, o asiduă reclamă din care nu erau excluse descrieri detaliate ale serviciilor pe care le prestau. Pretențios intitulat „salon pentru ras, tuns și frizat”, cel al lui I. Murka de pe „Calea Mogoșoei No 20, la Hanul Slătari faciă cu biserica Sf. Ioan”, încerca să își atragă clientela, în 1867, prin folosirea „renumitelor perii de mașină cari curăță părul de ori ce unsori, și mai

¹⁸ *Codului toaletei civile, op.cit.*, p. 13.

¹⁹ N.T. Orășanu – *Passagiulu Român*, "Calendarul Dracului pe anulul 1867", Libraru George Ioanid, București, 1867, p. 32.

²⁰ "Cooperatorul roman" no. 22 și 23/ 25 august 1884: "D-nul Pavel Ștefănescu, artist coafor, va expune la Iași patru tablouri lucrate în relief cu păr omenesc colorat natural. Ele reprezintă: *Cuza-Vodă, Elena Doamna, Un vultur din Australia, Soldat francez murind la trecerea Berezinei (1812)*".

cu seamă de mătreță și dau părului un lustru prea frumos”; tot împotriva mătreții era folosită și „apa ateniană”, medaliată la Paris, care mai avea și calitatea de a „răcori capul”. Dar cel mai atractiv era abonamentul lunar care, pentru un icusar sau 12,25 lei, asigura amatorilor bărbieritul de două ori pe săptămână, cu ustensile ce-i erau rezervate exclusiv, în acest fel venindu-se în întâmpinarea regulilor de igienă prin ceea ce numea frizerul Murka „un serviciu salubru”²¹.

În capitolul X, în care trata despre îngrijirea bărbii, autorul *Codului toaletei civile* recomanda bărbieritul la două zile pentru că o prea deasă atingere a briciului irită pielea. O regulă ce trebuia urmată cu strictețe era aceea că bărbierul să nu atingă niciodată cu mâna obrazul clientului: „Mâna banală a unui bărbier nu trebuie nici o dată să s’apropie de figura unui om elegant, chiar de ar avea de bărbier pe agerul și inteligențele Figaro; contactul unui asemenea meseriaș și respirațiunea lui, ce n’o poți evita în tot timpul operațiunii, sunt destul de neplăcute pentru ca să mai avem trebuință a demonstra argumentele ce milită în favoarea tezei noastre”²².

La 1902, Procopie Dinescu – al cărui salon de pe Calea Victoriei, deservit totdeauna de doisprezece frizeri, purta rezonanta firmă „La briciul lui Rotschild” (sic) – se lăuda cu ieftinătatea prețurilor: tunsul sau rasul în zilele de lucru costa 20 de bani, în vreme ce sâmbăta, duminica sau în zilele de sărbătoare era 25 de bani iar pentru copii 15 bani; pentru membri societății israelite 25 de bani, era prețul standard pentru că 5 bani din această sumă intra în caseta societății. Se puteau face și abonamente pentru 5 sau 10 rasuri cu 1,25 lei și, respectiv, 2,50 lei, iar clienții fideli beneficiau de „dreptul de a fi pieptănat și fricționat cu chinină pentru distrugerea mătreței la ori-ce ceas din zi vor pofti, absolut fără nici o plată”²³.

²¹ „Independența Română” no. 66/ 5 (17) Iuliu 1867: “SALONUL PENTRU RAS, TUNS ȘI FRISAT/ al lui/ I. M U R K A/; Calea Mogoșoei No. 20 la Hanul Slătari față cu biserica Sf. Ioan/ Serviciul prompt, curat și cu prețuri moderate/ se întrebuințează numai pomadă franțuzească.; Subsemnatul are onoare a recomanda Înaltei Nobilimi, Domnilor oficeri și Onor. Publicului salonul său de ras, tuns și frizat la care s’a introdus și invențiunea nouă cu totul “renumitele” PERII DE MAȘINĂ cari curăță părul de orice uneori și mai cu seamă de mătreță și dau părului un lustru prea frumos.; Cu deosebire mai recomand apa. Medaliată de societatea industrială din Paris, numită EAU ATHENIENNE pentru stărpirea mătreței și răcorirea capului. Asemenea mă însărcinez cu orice lucru de păr din cele mai noi modele și în tot timpul se pot găsi orice se atinge de păr de toate culorile, precum și un asortiment complet de toate felurimi de parfumuri și pomezi din Paris, Londra, Frankfort a. Mein.; Grăbesc a aduce la cunoștință publică că Onor. Domni cari vor bine-voi a se abona vor avea pentru un Icosar sau lei 12 ¼ plată mansulă de două ori pe săptămână un serviciu regulat de ras, având fie-care abonat peria și toate necesarele rezervate separat pe seama sa.; Sub-semnatul convins că până acum am câștigat încrederea numeroasei mele clientele, sper că și de acum înainte mă voi bucura cu preferință de o numeroasă vizitare a salonului meu, punându’mi toate silințele ca prin un serviciu exact și salubru și cu precizii foarte moderate, să satisfac de deplin pe Onor. Clientelă, care mă va onora cu vizitele sale. I. Murka”.

²² *Codulu toaletei civile, op.cit.*, p. 33.

²³ “Calendarul Moftului Român pe anul 1902”: “Cel mai mare Salon din țară/ pentru/ Tuns, Ras și Frezat/ La Briciul lui Rotschild/ PROCOPIE DINESCU/ Totdeauna 12 lucrători la dispoziție 9 Calea Victoriei 9 (alături cu ceasornicăria d-lui B. Salter). După o lungă călătorie făcută prin străinătate, în care timp studiind mai de-aproape elementele de success ale principalelor frizerii din capitalele mari ale Europei am dobândit convingerea că, pentru ca o asemenea întreprindere să

Procopie Dinescu nu-și baza succesul pe clienții din înalta societate, ci dimpotrivă, pe cei din clasa medie și de jos, funcționari, comercianți și muncitori, pentru care scăzuse prețurile atât de drastic încât umilea concurența.

În vechime, bărbierul fusese un meseriaș cu mare căutare în lumea protipendadei, deoarece boierii obișnuiau să umble rași în cap după moda orientală, spre a-și potrivit mai bine ișlicele pe țeasta netedă și, de aceea, serviciile sale erau absolut necesare. La marile curți boierești existau totdeauna bărbieri dar, pentru o toaletă specială se apela și la cei cu prăvălii stabile în oraș, ori chiar la *berber-bașa*, mai marele bărbierilor domnești care, la căftănire, aranjase barba proaspătului velit.

Alec Russo relatează că, în 1840, bărbierii specializați în raderea nobilelor capete boierești, își cam pierduseră clientela de când tineretul purta plete; doar bătrânii mai apelau la ei, prilej cu care, în conversații, se dădeau uitării diferențele de clasă și se depăneau amintiri din bunele vremuri de altădată, când toți erau tineri și credeau că acele timpuri nu vor apune vreodată. Descrierea făcută de Russo acestui personaj este plină de culoare, dar și de nostalgie pentru meseria aflată pe cale de dispariție: „Bărbierul-băieș în straie franco-moldovenești, cu mânecile anterului suflecate, cu farfuria de aramă la subsoară, c-un prosop mare cusut și înflorit în stil turcesc într-o mână, c-o cutie de piele bătută în cuie de alamă plină de piepteni, brice și foarfece, se duce la un mușteriu sosit de la țară, ori la unul din ruginiții noștri, care se mai rad încă pe cap. Dacă *europenismul* (cuvânt tehnic la Iași) a lovit în vechile moravuri, apoi cei mai în suferință au fost bărbierii; de aceea au și poreclit ei drept născocire a diavolului, născocire ticăloasă, nevrednică de niște boieri tineri, bună doar, adaogă ei cu patos, pentru ciobani și prostime, moda pletelor și mania înjositoare de a-și purta singur briciul pe obraz; moravurile bărbierului moldovan sunt pașnice, și contrar obiceiului confrăților lui din alte țări, la o parte lăsând pe vienez, bărbierul nostru e cumpătat la vorbă. După ce a pus departe briciul, așteaptă liniștit la ușă, fumând. Numai un bărbier, dezmiardatul și favoritul bărbilor bătrâne, pe care le spală de mulți ani, susține reputația ștergarului. Glumele lor naive și ieremiadele lui asupra vremurilor vechi și bune nu mai au sfârșit. Când are el curaj, apoi întreabă pe pacient: <<Cucoane, vrei să-ți fac barba turcește?>> Și Petrache, starostele bărbierilor înșfacă capul măriei-sale și-i trece pe gât dosul briciului! – gingășii de mult gust, față de care bătrânii noștri se tăvălesc de râs, astăzi când nu mai au a se teme de turci. De aici pornesc atingătoare amintiri ș-o familiaritate aproape egală între boier și bărbier. <<Petrache, îți mai aduci tu aminte de vremea

---

reușească în București, învingând orice concurență e numai: EFTINITATEA PREȚURILOR, cari singure vor putea permite atât funcționarilor publici, tinerimei comerciale, cât și păturei muncitoare, o mai deasă atenție a îngrijirii părului lor. Am redus prețurile după cum urmează: Un tuns sau un ras în toate zilele de lucru .....20 bani; Un tuns sau un ras în zilele de Sâmbătă, Duminică și sărbători .....25 bani; Pentru copiii .....15 bani; Un tuns sau un ras pentru membrii Societăților Israelite 25 bani în cutia societății căreia aparține clientul.; Un abonament de 10 rasuri .....2,50; De asemenea pentru înlesnire avem și cărți de abonamente pentru 5 rasuri 1,25 lei; Orice client statornic capătă dreptul a fi pieptănat și fricționat cu chinină pentru distrugerea mătrefei la ori-ce ceas din zi va pofti, absolut fără nici o plată".

când eram tânăr și mă învăTEAM în jurul vornicesei? Pe-atunci mă rădeai pe cap în fiecare zi – căci tare mai era frumoasă și cu nur ...>> și aici o sudalmă, pentru a arăta admirația ... <<Hei! Cum să nu-mi aduc aminte, cucoane!? Pe atunci era de trăit! Când s-or mai întoarce vremurile acelea!>>”²⁴.

Charles Doussault a imortalizat, atât în cuvinte cât și într-o imagine foarte elocventă, o frizerie de mahala unde bărbierul–chirurg face oficiile de bună gazdă. Prăvălia este un loc de întâlnire unde puteau fi aflate toate noutățile și bârfele care circulau în zonă. Patronul se ocupa personal de clienții de vază – ce pot fi vreun căpitan de poliție, vreo căpetenie de dorobanți sau vreun boiernaș – în vreme ce ucenicii și calfele, în număr de șase, servesc mușterii mai puțin importanți. Bărbierul își ascutea, cu rapiditate, briciul pe cureaua de piele ce-i atârna de brâu și apoi, cu mare dexteritate de adevărat artist, îl rădea, folosind nasul beneficiarului drept ax de manevrare a întregului cap – căci nu briciul era purtat pe obraz, ci acesta era întors în toate direcțiile pentru a-i fi la îndemână bărbierului, în mișcările sale; capul clientului erau spălate cu apă – rece sau caldă, după preferință – ce era turnată dintr-un recipient în formă de candelă, agățat de tavan. Săpunit abundent, frecat și masat, capul era tratat fără menajament, ca o simplă bilă, de mâinile agile ale bărbierului care, relaxat după concentrarea produsă de procesul rasului, acum conversa, detașat, cu ceilalți clienți. Cu fața proaspătă, dar năucit de mișcările violente la care i-a fost supus capul, mușteriu se împleticește într-un colț unde cade pe o sofa să se șteargă și să-și aranjeze, în fața unei oglinzi, ținuta răvășită²⁵. (fig. 25)

În primele două decade ale veacului al XIX-lea, românii care, dintr-un motiv sau altul, își schimbaseră portul, adoptaseră și o coafură de rigoare, cu părul adus din spate spre față, pe tâmpile, și pieptănat în sus, după moda lansată de țarul Alexandru I care, atins pretimpuriu de calviție, încerca în acest mod să își ascundă acest defect. Perciunii scurți se terminau în unghi ascuțit pe obraz, sub pomeți (fig. 28, 29). În acea perioadă nu se purtau mustăți, dar existau și unele excepții așa cum era tânărul negustor Fotie Vasiliu, ce adoptase „hainele nemțești”, din postav albastru cu nasturi metalici, galbeni, vestă și cămașă albă, cu guler înalt, ce i se ridica până sub urechi (fig. 30). Oamenii din generația anterioară, care fuseseră educați în Occident, erau încă legați de moda părului pudrat, prins la spate cu panglică de mătase, așa cum s-a păstrat chipul doctorului Constantin Caracaș, *arhiatros* (medic șef) al Capitalei și autor al primei lucrări de igienă scrisă la noi, *Topografia Țării Românești*, apărută postum, în 1830 (fig. 27).

Mustățile intră în modă pe la 1830, mici și cu vârfurile răsucite semet. Majoritatea boierilor ce renunțaseră la straiile orientale pentru uniforma militară a Miliției Pământene, proaspăt înființată prin prevederile Regulamentului Organic, purtau asemenea coafuri și mustăcioare cochete: coloneii Gheorghe Lătescu, comandantul cavaleriei moldovenești (fig. 31), Ioan Solomon, comandantul Regimentului

²⁴ Alecu Russo, *Iașii și locuitorii lui în 1840*, în *Cântarea României*, Editura Minerva, București, 1983, p. 311.

²⁵ C. Doussault, *Valachie*, “L’Illustration” no. 563/ 10 Décembre 1853, p. 382.

3 Infanterie din Muntenia (fig. 32), Teodor (Toderaș) Balș, aghiotantul șefului de stat major (fig. 33) și Constantin Paladi, generalul Miliției Moldovei (fig. 34). Datorită acestei mode, fizionomia lor căpătase zdrobitoare asemănări cu aceea a ofițerilor ruși ce poposiseră în ținuturile noastre. Și mai frapante sunt, în acest sens, trăsăturile colonelului Ion Câmpineanu, care era recunoscut pentru patriotismul său manifest, din care era exclusă orice simpatie pentru ruși, ale căror intenții de a modifica unele articole din Regulamentul Organic le combătuse, cu vehemență, în Obșteasca Adunare, fapt ce i-a adus întemnițarea (fig. 41).

Câțiva ani mai târziu, perciunii se lungesc și chiar se unesc pe sub bărbie, pe gât, formând o *barbula* ca în vremea Imperiului Roman²⁶ (cum avea Nero în tinerețe). Așa purtau toți domnitorii regulamentari Alexandru Dimitrie Ghica (fig. 35), Gheorghe Bibescu (fig. 36) și Mihail Sturdza (fig. 38). Chiar dacă, în unele cazuri, această barbulă se întindea și pe obraz, apropiindu-se de colțurile gurii și unindu-se cu mustața scurtă, bărbia era *totdeauna* rasă. Doar Barbu Știrbei a purtat barbă întreagă, iar părul mai lung, buclat îi acoperea urechile (fig. 37, 39). În genere părul se pieptăna cu o cărare pe dreapta, ori pe stânga și era adesea frizat.

Carol Szathmari, complexul slujitor al artelor vizuale, care le fusese pictor de curte tuturor acestor principii, se ținea după moda acestei generații căreia, de fapt, îi aparținea și întreaga-i viață nu și-a schimbat coafura: părul său bogat, ondulat natural, îl purta destul de lung și înfioat la spate fără a-l lăsa, însă, a crește în plete, iar barbulă era aranjată pe sub gât și bărbie, fără a invada obraji și fără a se uni cu mustața scurtă, retezată la colțurile gurii sau cu musca de sub buza de jos. Se vede că maestrul bucureștean își îngrijea, cu multă atenție, părul și barba (fig. 42).

Toate aceste schimbări în podoaba capilară sunt surprinse, cu umor, de Costache Negruzzi în portretul coconului Andronache, un „cameleon al societății” care, de cinci ori și-a „prifăcut sufletul și portul după vreme și împrejurări”, când adoptând haine occidentale și răsându-și barba, când întorcându-se la portul oriental²⁷.

Prin excentricitățile cu care voiau să intre în competiție cu eleganții din Capitală, provincialii deveneau totdeauna ridicoli. O savuroasă descriere a podoabei capilare a unui asemenea boier „ținutaș” face Dimitrie Ralet: „Provincialul crai e scurt și îndesat, mustățile i-s unse cu ceară ungurească în chipul undițelor. Mai mult câtă ca floarea straielor să bată la ochi decât croiala. Părul îl are și el cam lung, dar n-a mers așa departe cu civilizația ca să-l știe încreți. Lui îi cade în ochi, încât capul îi samănă c-un canaf”²⁸.

Generația revoluționarilor de la 1848 a adoptat pletele și barba întreagă a romanticilor francezi devenite, înaintea declanșării evenimentelor, un semn de recunoscutibilitate între frații de luptă, dar și un indiciu de radicalism și subversivitate

²⁶ Ion Kalinderu, *Portul barbei și perului la romani*, "Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice", Seria II, Tom XXII, București, 1900, p. 9.

²⁷ Constantin Negruzzi, *Au mai pățit-o și alții*, în *Opere alese*, ESPLA, București, 1955, p. 89.

²⁸ Dimitrie Ralet, *Provincialii și ieșenii*, în *Suvenire și impresii de călătorie în România, Bulgaria, Constantinopole*, Editura Minerva, București, 1979, p. 253.

pentru autorități. Mulți dintre pașoptiști vor purta barbă tot restul vieții, precum Ion C. Brătianu, Cezar Bolliac, Christian Tell, Ion Ghica, C.A. Rosetti; ultimul își va păstra și pletele lungi chiar dacă părea anacronic prin această podoabă capilară care, la bătrânețe, era cam rară, soioasă și neîngrijită (fig.44). Chipul nobil al scriitorului și diplomatului Costache Negri, cu mustățile în furculiță și barbișon bogat era adesea asemănat cu acele ale regelui Franței, Hernic IV de Navarra (fig. 43).

În intervalul 1850-1857 barba întregă apărea mai rar, probabil din teama domnilor de a nu fi asimilați revoluționarilor ori simpatizanților acestora. Se purtau favoriți lungi și stufoși, mustăți și barbișon, într-o combinație foarte originală care făcea destul de dificilă întreținerea și accesul briciului între zonele cu pilozitate abundentă. Într-un portret făcut, în 1857, de Theodor Aman cumnatului său, Iancu Socolescu, acesta apare cu obrazul împodobit în acest fel complicat²⁹.

Romancierul, publicistul și memorialistul Nicolae Filimon avea și el favoriți, mustață și țacălie, așa cum îl prezintă o fotografie. Un portret în acuarelă executat de August Strixner confratelui său, pictorul Gheorghe M. Tattarescu îl arată pe maestru cu favoriți, mustață bogată, urmând conturul gurii, și un lung barbișon, între toate acestea fiind spații în care briciul trebuia să lucreze, cu multă atenție, în fiecare dimineață³⁰. Cu trecerea timpului plasticianul, care nu ținea prea mult la modă, a renunțat la acest fastidios efort diurn și și-a lăsat barbă să crească în voie, peste tot. Autoportretul de maturitate, din 1875, îl arată cu o impozantă barbă patriarhală, înspicată.

Portretele deputaților din Divanurile ad-hoc bucureșten din 1857, litografiate de Szathmari, ca și cele fotografiate tot de el membrilor Camerei Legiuitoare din 1859, prezintă o foarte mare varietate de mustăți, favoriți, barbișoane și bărbi. Aceasta demonstrează că, dorind a avea o figură originală, fiecare încerca prin podoaba capilară să individualizeze și să se diferențieze de semenii.

Chiar și proaspăt-alesul domnitor al Principatelor Unite Alexandru Ioan I apare cu fizionomii variate în decursul domniei până să se stabilizeze, în 1863, la barbișonul și mustața cu care a intrat în conștiința națională. Astfel, ca deputat în Divanul ad-hoc, apare cu barbă întregă, așa cum îi va apărea portretul, după o fotografie de Ioan Heck în „Le Monde Illustré”, când i-a fost anunțată alegerea³¹. Tot așa îl portretează, folosind ca motiv de inspirație aceeași fotografie, pictorul moldovean Gheorghe Năstăseanu³².

²⁹ Adrian-Silvan Ionescu (coordonator), *Centenar Theodor Aman 1991*, Editura Venus, București, 1991, p. 281, fig. 310.

³⁰ Jacques Westheimer-Ghika, *Gheorghe M. Tattarescu, un pictor român și veacul său*, ESPLA, București, 1958, p. 121, fig. 37.

³¹ „Le Monde Illustré” no. 100/ 12 Mars 1859; Adrian-Silvan Ionescu, *Fotografia – sursă pentru portretele unor personalități politice din secolul al XIX-lea multiplicat prin gravare sau litografiere*, „Revista de Istorie Socială” I (1996), p. 79, 97.

³² „Ateneul Român” no 2/ 22 Septembrie 1860, p. 18 Ș Eugen Pohonțu, *Începuturile vieții artistice moderne în Moldova – Gh. Asachi și Gh. Panaiteanu*, Editura Meridiane, București, 1967, p. 42-43,

În primii doi ani de domnie ai prințului Cuza au circulat mai multe portrete litografiate, fie de Carl Lanzedelli, fie de Dimitrie Pappasoglu și Karl Danielis în care apare purtând mari favoriți, uniți cu mustața, după modelul adoptat de lăncieri. De altfel, domnitorul este îmbrăcat chiar într-o tunică la două rânduri de colonel de lăncieri moldoveni. Ca bază de pornire pentru aceste stampe realizatorii au avut la dispoziție o fotografie carte-de-visite executată în atelierul parizian al lui Jean-Marie Alophe³³. Cu aceiași favoriți apare domnitorul în desenul făcut, din imaginație, de C.I. Stăncescu în vremea studiilor la Paris, care mai târziu a fost litografiat în Imprimeria Lemerrier din același oraș și reprodus în „L'Illustration” din 10 noiembrie 1860³⁴.

În 1861, favoriții domnitorului se unesc, pe sub bărbia care rămâne, totuși rasă. Cu această nouă podoabă și părul pieptănat cu cărare pe dreapta îi pozează îmbrăcat în uniformă de mare ținută, de general, fotografului bucureștean W. Wollenteit. După acest portret, litograful austriac August Strixner, stabilit și el în Capitala noastră, face o reușită stampă. Și tot cu această barbă, dar înveșmântat în dolmanul dorobanților călări, este immortalizat Alexandru Ioan I de fotograful M.B. Baer, imagine preluată fără modificări și transpusă pe piatra litografică, în vederea multiplicării în tiraj popular, de Josef Perner³⁵.

Până la unirea definitivă a Principatelor prin formarea primului guvern unitar al României, la 22 ianuarie/ 3 februarie 1862 și deschiderea la București, peste două zile la 24 ianuarie a primului parlament, în cele două țări surori fuseseră folosite diverse portrete „oficiale” ale domnitorului. Din acel moment s-a impus, cu necesitate, adoptarea unui portret oficial comun. În vederea acestei lucrări, prințul Cuza și Elena Doamna pozează în atelierul lui Carol Szathmari numit de curând „pictor și fotograf al Curții”. Domnitorul avea obraji rași și adoptase barbișonul și mustața cu care i-a rămas întipărit chipul în memoria colectivă. Pentru acest portret, Szathmari îl pozează pe domn în diverse uniforme – de general, de dorobanț călare, mare și mică ținută – și face un studiu al mantiei albe, domnești, pe care o adaugă ulterior pe umerii modelului, în schița în creion și laviu care a stat la baza litografiei tipărite la Paris, la Lemerrier³⁶. A fost luat chiar și un portret din profil (fig. 46).

Dar, dacă el a făcut mai multe încercări până când și-a găsit chipul care îl reprezenta cel mai bine, domnitorul Alexandru Ioan I era absolut intransigent cu ofițerii și soldații săi, în vremea sa reglementându-se, cu strictețe, portul bărbilor și mustăților în armată. Nici unui militar nu-i era permis să umble cu podoaba capilară care i se năzărea că îl prinde cel mai bine căci totul era prescris cu rigurozitate, în regulamente pentru ca în unități să domine ordinea și disciplina, iar

Adrian-Silvan Ionescu, *Învățămintul artistic românesc 1830-1892*, Editura Meridiane, București, 1999, p. 58, fig. 7.

³³ Adrian-Silvan Ionescu, *Fotografia ...*, op.cit., p. 78-79, 98.

³⁴ *Ibidem*, p. 80, 99; *Idem*, *Artă și document*, Editura Meridiane, București, 1990, p. 294, fig. 107.

³⁵ *Idem*, *Fotografia ...*, op.cit., p. 82, 100.

³⁶ *Ibidem*, p. 82-83, 101-102; *Idem*, *Artă și document*, op.cit., p. 287-288.

aspectul trupei și al ofițerilor să fie cât mai uniform. Mai multe ordine de zi din intervalul 1860-1862 stipulau forma de barbă sau mustață pentru fiecare armă în parte. În Raportul la Domn no. 1806 din 25 mai 1860, ministrul de război Ioan Emanoil Florescu își explica demersul: „Stricta uniformitate în toate este cea d’întâi condiție pentru menținerea bunei distincții în oaste. Chipul d’a purta părul și barba a fost și este la noi în cea mai desăvârșită neregulare”³⁷. În continuare erau specificate formele și dimensiunile acceptabile pentru păr, barbișon și favoriți. Astfel, pentru toate gradele, părul se va tunde scurt la spate pentru a nu face bucle. Infanteria, artileria, geniul și vânătorii pedestri urmau să aibă mustăți și barbișon, numit „imperială” în cinstea împăratului Napoleon III care lansase această modă. Lățimea imperialei nu trebuia să fie mai mare de 3 cm însă lungimea era lăsată la discreția purtătorului, de aceea se întâlneau, adesea, exagerări în acest sens. Generalul Ioan Emanoil Florescu avea niște mustăți și o imperială respectabile. Corpului medical îi erau prescriși favoriții, așa cum avea generalul dr. Carol Davila, fără mustață (fig. 45). Armata neregulată milițienii, grănicerii și dorobanții erau obligați să poarte barbă întreagă, dar, peste un an, se revine asupra acestui ordin și luându-se în considerație condițiile obiective ale existenței lor de țărani ce petreceau, cu intermitențe, perioade sub arme și perioade acasă, la muncile agricole, unde barba îi incomoda, se renunță la aceasta, dar se păstrează mustața³⁸. Lăncierii aveau reglementate „favorite care vor începe de la ureche și se vor prelungi în dreptul mustății netrecând de gulerul mondirului”³⁹. Tot favoriți de acest fel aveau voie să poarte și aghiotanții domnești⁴⁰.

În pofida acestor reguli severe, majoritatea militarilor încercau să se sustragă uniformizării și, dacă tăietura și ornamentele tunicii, ori chipiului nu puteau fi modificate prea mult ca să nu fie observate de superiorii care i-ar fi putut sancționa, atunci își creau figuri speciale, cât mai personale și mai ieșite din comun prin felul cum își potriveau podoaba capilară. Mustățile și imperiala, cultivate cu grijă - spălate, tușivate, pieptănate, parfumate și pomădate – atingeau uneori dimensiuni impresionante. Dar cele mai mari performanțe le-au atins lăncierii cu favoriții lor care, departe de a se opri la marginea gulerului, așa cum prevedea regulamentul, măturau umerii și chiar acopereau epoleții; cei ai maiorului Pavel Cernovodeanu (fig. 48) și ai căpitanului Dimitrie Salmen erau admirați de toată lumea. Aceștia aveau să și-i păstreze până târziu, în prima decadă a veacului XX, când moda favoriților era total anacronică dar lor le amintea de anii frumoasei lor tinereți: atât Cernovodeanu, ajuns general în retragere (fig. 49) cât și generalul dr. Iuliu Theodori, devenit inspector general al Serviciului Medical al Armatei și medic al Casei Regale, se mândreau cu favoriții lor albi ca zăpada ce li se resfîrau pe piept.

---

³⁷ “Monitorul Oastei” no. 19/30 Mai 1860, p. 294.

³⁸ “Monitorul Oastei” no. 48/ 24 August 1861, p. 723.

³⁹ “Monitorul Oastei” no. 30/ 22 August 1860, p. 471.

⁴⁰ “Monitorul Oastei” no. 9/ 21 Ianuarie 1863, p. 110; “La Voix de la Roumanie” no. 4/5 Février 1863.

Aceste excese nu treceau, însă, neobservate în epocă, iar nerespectarea formelor și dimensiunilor ordonate aducea după ele meritele pedepse: prin ordinul de zi nr. 260 din 21 august 1861 șefii de companii erau făcuți răspunzători de faptul că „unele regimente de infanterie nu port imperiale ci numai mustăți și acestea precum și favoritele în regimentele de cavalerie cu totul afară din regulile prescrise”⁴¹. Asemenea atenționări nu se refereau, evident, la ofițerii superiori care erau chiar emitenții ordinelor punitive. Maiorul Dimitrie Lecca, comandantul Batalionului de Vânători pedestri, avea mustața pe oală, și o imperială foarte lungă (fig. 50). Cam același model avea colonelul de stat major Constantin Barozzi și generalul Alexandru Cernat, viitorul deținător al portofoliului Ministerului de Război. În schimb, generalii Constantin Pillat și Iacob Lahovary aveau mustăți foarte lungi, ce atârnavă și depășeau cu mulți centimetri maxilarul inferior. Vârfurile celui dintâi erau groase și retezate în vreme ce acel celuilalt erau ascuțite și încrețite. Lahovary purta în permanență monoclu și, datorită acestor semne caracteristice, devenise modelul preferat al caricaturistilor epocii. Mai tânărul colonel și memorialist Alexandru Socec, trăind la cumpăna dintre veacuri, purta o mustață scurtă, bine învârtită pentru a da un aer agresiv feței sale rotunde, bucălate și sănătoase (fig. 60).

Dacă barba și mustața erau podoabe menite să completeze uniforma lipsa lor era un semn al dezonoarei, de aceea, soldații care suferiseră diverse condamnări pentru diverse abateri și-și ispășeau pedeapsa în „compania de disciplină” înființată în 1860 trebuiau să umble complet rași⁴².

La sosirea sa în țară, prințul Carol I de Hohenzollern-Siegmaringen avea fața împodobită cu mustăți și favoriți pe care îi va păstra primii trei ani de domnie, până în 1869, când își lasă barbă (fig. 47). Între colecționari, filателиști și numismați, această primă perioadă reprezentată pe timbru sau medalii este cunoscută drept „Carol cu favoriți”.

Între 1860-1880 moda bărbii și a mustății era dată de capetele încoronate ale Europei: fie mustață, lungă și ascuțită, și imperiala lui Napoleon III, fie favoriții lungi și stufoși ai celorlalți împărați, Franz Josef I, Alexandru II sau Wilhelm I. Bineînțeles, fiecare purtător aplica amprenta personală asupra acestor modele: unii își lăsau mustățile pe oală iar imperiala era redusă la un mic smoc de păr sub buza de jos numit „muscă”, precum poetul Dimitrie Bolintineanu. Alții dimpotrivă, dădeau mare amploare imperialei lăsând-o să crească foarte lungă și făcând corp comun cu mustața precum arhitectul Dimitrie Berindei, scriitorul Petre Ispirescu, criticul literar, esteticianul și omul politic Titu Maiorescu. Memorialistul N.T. Orășanu avea atât mustățile, cât și imperiala deosebit de lungă, imitându-l probabil pe regele Italiei Victor Emmanuel (fig. 52).

Făcând parte dintr-o generație mai vârstnică de intelectuali luminați care contribuiseră la organizarea sistemului modern de educație a țării, profesorul

⁴¹ „Monitorul Oastei” no. 48/ 24 August 1861, p. 727.

⁴² „Monitorul Oastei” no. 20/30 Mai 1860, p. 307.

Petrache Poenaru, arhitectul Alexandre Orescu și medicul Nicolae Kretzulescu (fig. 53) purtau mustață scurtă și perciuni lungi, drepti, continuați și sub bărbie, cu o barbala. Matematicianul ieșean Ștefan Emilian își crease o combinație de barbete stufoase și muscă. Impozante mustăți, ce depășeau obrazul cu mulți centimetri, aveau junismul și omul politic Petre P. Carp, poetul ofițer Carol Scrob și capelmaestrul Eduard Hübsch, Inspector general al Muzicilor Militare și compozitor al „Imnului Național” pe versurile lui Vasile Alecsandri (1881) (fig. 51). Mihail Kogălniceanu avea atât mustață, cât și barbișonul scurte și late. Oamenii de știință se detașau printr-o oarecare sobrietate, nelipsită de eleganță și încadrată, totuși, modei. La fel ca generalul doctor Carol Davila, și botanistul Dimitrie Brândză, medicul, dramaturgul și diplomatul Mihail Georgiade Obedenaru (fig. 54) și istoricul A.D. Xenopol avea favoriți lungi și bogați însă fără mustață. Dr. Obedenaru purta și plete, iar la un moment dat și-a lăsat barbă, însă mustața continua să și-o radă (fig. 55). Matematicianul Spiru Haret se putea mândri cu niște lungi și frumoase mustăți având drept echilibrare a compoziției faciale, o muscă sub buza dejos. Deosebit de original era poetul Alexandru Macedonski ale cărui mustăți erau subțiri și ascuțite ca niște țepi. Juristul, omul politic și colecționarul Toma Stelian, unul dintre cei mai eleganți bărbați ai vremii sale, își cultiva, de asemenea, o mustață groasă, cu vârfurile cochet, dar fără ostentație, ridicate în sus. Istoricul G.I. Ionescu-Gion purta părul blond tuns perie și mustața în furculiță, bine învărtită și pomădată pentru a-și păstra forma intactă.

Mustața și favoriții erau semne ale onorabilității, demnității și statutului social. Pierderea lor era sinonime decăderii, dezonorării. Jupân Dumitrache, Titircă Inimă-rea, chereștegiu și aprig căpitan în Gvardia Civică – personajul lui I.L. Caragiale din piesa „O noapte furtunoasă” – își punea rămășag favoriții, pe care și-i și mângâia, cu afecțiune, pentru succesul chelfănelii ce i-ar fi aplicat-o „bagabontului de amplotiat” Rică Venturiano spre a-și apăra onoarea de familist: „Ce poștești, mă musiu? Și să-l umflu! ... Și dacă nu-i ajungea, *să-mi tai mie favuridele!*”⁴³ (subl. n.). Acest ornament facial a fost cunoscut de-a lungul timpului sub diverși termeni, nu totdeauna flatanți: *barbete* atunci când erau niște smocuri de păr des și lat; când erau subțiri și ascuțiți, perciunii erau desemnați, printr-un plural defectuos, *cotleți*, iar când erau mai lați și rotunzi la bază li se spunea *pișcoturi* sau, în limbajul necizelat al mahalalei, *pișcoți*. Și celelalte pilozități faciale primeau porecle sau își găseau comparații hazlii. Smocul mic de păr de sub buza era denumit, așa cum deja am precizat, drept *muscă*. O șuviță mai lungă, dar subțire, crescută pe bărbie era poreclită *țacălie*. Când buza de sus era acoperită, din abundență, de păr se spunea că respectivul are o *mustață cât vrabia*.

Actorii, care umblau rași pentru a se putea farda mai ușor și a-și aplica diverse bărbi și mustăți în conformitate cu personajul pe care trebuiau să-l interpreteze, nu se bucurau de prea mare respect din partea protipendadei și a

⁴³ I.L. Caragiale, *O noapte furtunoasă*, în *Opere I, Teatru*, Ediție îngrijită de Dan C. Mihăilescu, Editura Minerva, București, 2000, p. 7.

burgheziei tocmai pentru că nu purtau semnele acestei respectabilități. De altfel, actorilor nu li se acorda mai multă considerație decât soitarilor boierești sau domnești și comedianților de bălci de altădată. Prejudicata aceasta va persista multă vreme în concepția unor boieri și orășeni limitați, fără deschidere spre cultură, care nu vedeau în teatru decât hedonismul facil al vodevilului franțuzesc sau al operei bufă, interpretate de trupe ambulante străine pe scene de terase sau berării populare. Sunt cunoscute opiniile aceluiași brutal și gelos cherestegiu, mai sus citat, despre comediile nemțești de la „Iunior”. Cu toată lipsa mustăților, Mihail Pascaly (fig. 56) și Matei Millo (fig. 57) s-au impus și în afara teatrului și au fost acceptați în lumea mare atât pentru personalitatea lor marcantă, pentru activitatea literară de prestigiu (traduceri și dramaturgie originală) și poziția de concesionari ai Teatrului Național din București, cât și pentru ținuta corectă și comportamentul decent pe care îl aveau în societate.

Mai mult decât moartea care îl cuprindea din zi în zi cu îmbrățișarea-i rece, în urma unei intoxicații cu mercur, pe poetul Daniel Scavinschi îl întrista cel mai mult pierderea frumoasei sale mustăți, ce-i fusese atacată de otrăvă și-i cădea, și pe care a cules-o, fir cu fir și a teaurizat-o într-o cutie, cerând să i-o pună în coșciug, alături de el. De altfel, ultimele sale cuvinte au fost „lipsă-musteți”⁴⁴. Pentru un om „mai mic decât mic” aceste „mustăți remeite atât de mari, încât ar fi fost de fală celui întâi husar ungur”, erau singura podoabă și mândrie.

Între prefecții poliției Capitalei, doi dintre cei mai activi au avut niște bărbi respectabile: este vorba de Constantin Manu – poreclit „Le bison” tocmai pentru această podoabă stufoasă (fig. 58) – și colonelul Constantin Blaramberg (fig. 59). Peste câteva decenii, în a doua decadă a secolului XX, un alt purtător de impozantă barbă a ocupat aceeași poziție: istoricul de artă Alexandru Tzigara-Samurcaș. Dimitrie Moruzzi, căruia toată lumea îi spunea „cneazul”, a fost în mai multe rânduri, prefect al Bucureștilor, foarte energic și, tocmai de aceea, temut de răufăcători. Cu un barbișon scurt și lătareț și o mustață țepoasă în furculiță, îngălbenită de tutunul țigării ce nu și-o scotea decât arar din gură, cneazul Moruzzi umbla, în mod obișnuit, în uniformă de ofițer de cavalerie. Era o figură pitorească, simpatic prin viciile sale binecunoscute, dar respectat pentru deciziile rapide și ferme.

O altă barbă celebră era aceea a savantului, omului politic și de cultură, dr. C.I. Istrati - pe cât era de lungă barba pe atât erau și mustățile de lungi, depășind mult obrazul și ițindu-se în afară, ca un ax orizontal al feței. În 1906 el a fost desemnat drept comisar al Expoziției Generale de la Parcul Carol pe care a organizat-o cu multă pricepere și bun gust.

În general, meseriile liberale și practicanții lor erau priviți cu neîncredere și socotiți neserioși de cei cu venituri sigure, ori rente substanțiale, incapabili să aprecieze efortul intelectual și creația artistică din care arar se putea trăi decent. Este cunoscut cazul pictorului Petre Alexandrescu – plastician promițător ce

⁴⁴ Constantin Negruzzi, *Scrisoarea IV (Un poet necunoscut)*, în *Opere alese, op.cit.*, p. 163.

beneficiase de bursă de studii din partea statului, la Roma și Paris, autor al unei mari compoziții alegorice, *Unirea Principatelor*, profesor de desen la Gimnaziul Lazăr din Capitală, desemnat în 1861, de Eforia Școalelor, alături de Gheorghe Tattarescu și Theodor Aman, să elaboreze proiectul pentru o Școală de Belle-Arte⁴⁵ - care, în 1867, dispare brusc de pe firmamentul vieții artistice românești abia născânde. În acel an Alexandrescu a demisionat din învățământ și a pus deoparte pentru totdeauna, penelul și paleta pentru a deveni un „om serios”, așa cum îl dorea socrul său care condiționase acordarea mâinii fiicei sale de renunțare la cariera artistică. Fostul plastician s-a mutat la Brăila, în familia soției, găsindu-și o ocupație prozaică, burgheză, dar lucrativă și sigură, pe placul intolerantului tată al alesei inimii sale⁴⁶.

Aspectul neglijent al boemei artistice sau, dimpotrivă, exagerările vestimentare și capilare pe care le arborau membri ei – mai degrabă pentru a acoperi cu o falsă strălucire modestia existenței lor zilnice decât dintr-o frondă reală – erau subiecte de ironie pentru „oamenii așezați”. În *Aplicații ale fisionomiei toaletei*, apărut în „Calendarul pentru toți, profetic, amuzant și popular pe anul comun 1862”, pictorii și poeții neînțeleși sunt așezați în aceeași categorie de excentrici cu *lionii* fără bani, cărora părul le ține de cald, dar și cu muncitorii. „Pictorul de a 9-a sau al 10-a ordin poartă bărbia numită *muscă*, după Van Dick (sic) sau Enric III. Barba plină este tipul modelelor de lucrători, a poezilor neînțeleși sau neinteligibili, a eleganților Lioni parisieni, cărora le ținea și loc de coamă”⁴⁷.

Codul toaletei civile nu stabilește clar profesiile liberale, ca mai sus, dar este evident că sub termenul de romantici îi include pe toți creatorii din zona artelor ce, prin plete, se aseamănă doar cu sătenii și se diferențiază atât de mult de „oamenii așezați și serioși” precum cei ce activau în armată sau în politică: „(...) Mustățile lungi pentru militari, părul lung pentru țărani și pentru romantici, barba sau barbișonul mare pentru țapi și pentru oameni de partide”⁴⁸.

Mustața era îndeobște asociată soldaților așa că aceia care o cultivau fără a urma cariera armelor încercau să tăinuiască un defect: „Acela care poartă mustăți mari, fără ca să fie oștean, ascunde o gură urâtă sau dinți stricați”⁴⁹. Autorul anonim al studiului fizionomic stabilește, fără drept de apel, fiecare podoabă capilară, câte unei meserii. Se evidențiază faptul că, de departe, purtătorii de favoriți reprezentau maximul de respectabilitate pentru semnatarul acelor rânduri, între ei fiind incluși atât meseriașii și negustorii cât și intelectualii: „Barba împrejurul obrazului, pe la urechi și sub barbă este pentru birjari, dorobanți și împiegați surnumerari.

⁴⁵ Adrian-Silvan Ionescu, *Învățământul artistic ..., op.cit.*, p. 75, 78, 80, 82.

⁴⁶ *Idem*, Petre Alexandrescu, plasticianul care a renunțat la artă pentru o femeie în *Portrete în istoria artei românești*, Editura Dorul, Norresundby, Danemarca, 2001, p. 36-37.

⁴⁷ *Aplicații ale fisionomiei toaletei*, "Calendarul pentru toți, profetic, amuzant și popular pe anul comun 1862", Editat de Librăria Bălăceanu și Warta, București, 1862, p. 39.

⁴⁸ *Codul toaletei civile*, *op.cit.*, p. 85-86.

⁴⁹ *Aplicații ale fisionomiei toaletei*, *op.cit.*, p. 38.

Favoritele tăiate în dreptul gurei, dese și stufoase, stau bine lăcătușilor, cârciumarilor și profesorilor colegiului”⁵⁰.

În intervalul, 1860-1880 acei bărbați care aveau păr bogat îl pieptăneau cu cărare pe dreapta sau pe stânga și cu freză ce, uneori, era încrețită și ridicată, trufaș, în sus creând o spectaculoasă asimetrie. Cărlionții erau, alteori, amplasați deasupra urechilor. Prin 1875-1880, cărarea se mută pe mijloc, iar pe frunte sunt lăsați, cochet, de-o parte și de alta a ei, doi cărlionți, ori colțurile unui breton retezat pieziș. Cei care erau frustrați de abundența părului și-l pieptăneau pe spate, ori și-l tundeau scurt compensând această lipsă printr-o impunătoare barbă. Era inadmisibil ca un bărbat, oricât de modest ar fi fost, să iasă pe stradă descoperit. Pălăria, indiferent de calitatea și de starea de uzură în care se afla, era un articol vestimentar esențial. Ca și barba ori mustățile ea era o carte de vizită a purtătorului. Erau câte unii care din cochetărie și-o țineau în mână pentru a nu-și deranja coafura. Autorul anonim al studiului *Aplicații ale fisionomiei toaletei* face haz de asemenea naivi: „Acela care o poartă [pălăria] în mână este un prostănac de provincie sau vr’ un solicitator care s’a frisat ca să facă pe elegantul în anticamera vreunui ministru”⁵¹.

În timpul Războiului de Independență mulți dintre combatanți, supuși rigorilor campaniei și obligați de multe ori să renunțe la toaleta zilnică, și-au lăsat barbă. Din acel moment barba întregă a reintrat în modă și mulți bărbați au adoptat-o, cu diverse forme și dimensiuni. Portul ei era incomparabil mai ușor de întreținut decât favoriții sau imperiala și mustățile. Între 1890-1910 barba se poartă tunsă relativ scurt pe obraz și ascuțită la vârf după moda monarhilor europeni Edward VII sau George V în Anglia și Nicolae II în Rusia. Prințul moștenitor al României Ferdinand își lăsa și el o asemenea barbă, de culoare castanie, după ce fusese bolnav de febră tifoidă, în 1897.

Cărarea continuă să se afle pe mijloc ori, părul scurt să fie pieptănat în sus, ca o perie. De la începutul celei de-a doua decade a veacului XX bărbile încep să iasă din modă. Doar cei bătrâni le mai purtau. Mustăța în furculiță și obrazul complet ras era preferat de toți bărbații. Pentru a-i da formă mustății se foloseau diverse pomezi ori, pentru cei fără posibilități, apă cu zahăr care acționa ca un fixativ. După care peste ea se aplica un fel de mască din mușama sau gutapercă prinsă pe după urechi cu un elastic, menită să o aplatizeze și să-i păstreze curbura semeață, în sus. Acest dispozitiv stânjenitor era folosit în special noaptea, la culcare, când și pe cap se trăgea un fileu destinat, la fel, să păstreze coafura intactă. Aceasta era perioada când, pentru a se detașa de restul lumii, scriitorii și plasticienii umblau total rași precum Ștefan Luchian, Camil Ressu, Ștefan Dimitrescu, Nicolae Dărăscu.

În timpul primului război mondial mulți dintre combatanți continuă să poarte mustăță sau încep să-și lase chiar barbă din imposibilitatea efectuării cu

⁵⁰ *Ibidem*, p. 38-39.

⁵¹ *Ibidem*, p. 38.

constanță și în condițiile igienice, a toaletei. Dar, după încheierea păcii, majoritatea le vor rade pe amândouă căci ieșiseră din modă.

Trei cazuri de asumat anacronism îl constituie pictorul Theodor Pallady – care își va purta barba scurtă și țepoasă și în perioada interbelică, până la moarte, în plină perioadă proletcultistă, în 1959 – apoi controversatul gazetar, colecționar și mecenat Alexandru Bogdan Pitești (fig. 61) cu al său barbișon ascuțit și mustață zbârlită, de muschetar⁵² și, în sfârșit distinsul muzeograf și istoric de artă Alexandru Tzigara-Samurcaș, directorul Muzeului de Artă Națională și al Fundației Universitare Regele Carol I, care întreaga-i viață a avut o impozantă barbă castanie (fig. 62). Această podoabă i-a oferit un argument imbatabil care l-a scos dintr-o situație delicată: atunci când, în timpul ocupației germane a Bucureștilor, în iarna 1916-1917, îndeplinea funcția de prefect al poliției Capitalei, iar autoritățile militare străine i-au recomandat să poarte uniformă pentru a-i fi recunoscută mai ușor poziția oficială el a răspuns că „barba mea, veche de vreun sfert de veac, era destul de populară printre români și că, față mai ales de obrajii complet rași ai germanilor, și aceștia mă vor recunoaște ușor”⁵³. Părea, în același timp, o continuare a tradiției prefecților cu bărbi mari, așa cum fuseseră înaintea sa Manu și Blaramberg în veacul al XIX-lea.

Coafurile și bărbile erau în strânsă legătură cu vârsta și clasa socială a purtătorilor. Tinerii purtau, de obicei, mustață și, eventual niște perciuni scurte acordând mai mare atenție frizurii. Adulții arborau favoriți și imperiale pentru ca, treptat, avansând în vârstă, să își lase barbă.

După fondarea, în 1893, a Partidului Social Democrat al Muncitorilor din România, tinerii intelectuali ieșeni aderenți sau simpatizanți ai săi își afișau opțiunea politică prin coafură și vestimentație nonconformistă, așa cum relatează Alexandru Lapedatu în amintirile sale: „(...) păr lung, dat peste cap, plete chiar, pălărie mare, neagră, cu boruri late, lavalieră, haine închise cu buzunarele pline de cărți, reviste și ziare pe care le citeau chiar și când mergeau pe stradă”⁵⁴. Ca și îmbrăcămintea sau coafura, și apropierea de acel partid reprezenta, în epocă, o chestiune de modă: era fronda tinerei generații față de părinți așa cum, cu o jumătate de veac mai înainte, pașoptiștii se detașaseră de tombatere.

Periodizarea propusă mai sus este, desigur schematică și incompletă, dând doar jaloanele unor construcții ale podoabei capilare care variau – în special la femei – de la sezon la sezon dacă nu chiar de la o lună la alta, în funcție de capriciile modei. Erau mereu inventate pieptănături și frizuri noi, iar elementele decorative se amplificau ori se simplificau, după gust și fantezie personală.

⁵² Radu Rosetti, *Odinioară*, București, f.a., p. 86; Petre Oprea, *Colecționarul mecena Alexandru Bogdan Pitești*, Editura Maiko, București, 1999, p. 12.

⁵³ Al. Tzigara-Samurcaș, *Memorii (1910-1918)*, Editura “Grai și suflet – Cultura Națională”, București, 1999, p. 170.

⁵⁴ Alexandru Lapedatu, *Scrieri alese. Articole, cuvântări, amintiri*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1985, p. 137.

Un cuvânt trebuie spus și despre pieptănătura copiilor. Până la 5-6 ani băieții erau purtați cu plete, la fel ca fetițele. Bretonul pe frunte și cărlionții pe umeri nu le afectau cu nimic comportamentul jucăuș, specific vârstei. După aceasta erau tunși, uneori chiar foarte mărunț. Fetițele continuau să fie „păpușile” cu care mamele se jucau coafându-le în cele mai neașteptate feluri și împodobindu-le părul cu enorme funde și panglici, uneori chiar după moda momentului. Nu era, deci, de mirare că odată ajunse la adolescență, micile domnișoare să fie deja instruite și coafate exact după ultimul jurnal, ca niște femei mature.

La fel ca și vestimentația, podoaba capilară a fost supusă schimbărilor modei și a contribuit într-o măsură esențială, în epoca modernă, la aspectul general al românilor din mediul urban cărora le conferea, prin curățenie și eleganță a stilului adoptat, prestigiu și statut social.

* * *

Mulțumim și pe această cale următoarelor instituții care ne-au facilitat studierea patrimoniului și selectarea ilustrației pentru acest studiu:

Biblioteca Academiei Române
Biblioteca Națională a României
Muzeul Municipiului București
Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Prahova, Ploiești
Complexul Muzeal Național „Moldova”, Iași
Muzeul Brukenthal, Sibiu
Muzeul de Artă Ploiești
Muzeul Național de Istorie a României
Muzeul Teatrului Național
Muzeul Militar Național
Muzeul Țăranului Român

Se aduc, de asemenea, mulțumiri Doamnei Ana Hariton și Domnului Al. Rălescu și pentru generozitatea și dezinteresul cu care ne-au permis să reproducem lucrări din colecțiile personale.

HAIRSTYLES IN MODERN ROMANIA 1790-1920

- Summary -

The way one wore his or her hair was of no less importance in the modern times. During the Fanariotic rule only the high ranking boyars were allowed to wear long beards. The second and third rank boyars wore only moustaches. A man's position was discernable from the distance due to the style of his beard and fine quality of his clothes. While the beard was long and flowing the head was shaved for keeping better the high fur cap called *gudjuman* or the globular *ishlik*. The barber was an important character always welcomed in a boyar's residence.

The boyars' wives wore their hair long and decorated with flowers and precious jewells. But they soon gave up the old Oriental style for the more fashionable European hairdress with ringlets on both sides of the head. Some still wore the elegant cashmere turban. The hair dressers had a lot to work for those fashionable ladies of Bucharest and Jassy for they always wanted to be up-to-date.

1830 was the turning point in men's hair style : most of those boyars who chose to enter the new administration shaved their beards and put aside the oriental garb for the black tails or frock coat. The young boyars who joined the newly-organized national army had a special haircut resembling the Russian style. Their moustache was short and elegant. The ruling princes of Wallachia and Moldavia wore whiskers and moustaches.

The 1848 revolutionists had long hair and beards which they kept the rest of their lives. In 1860s there were two fashionable styles in close connection with the royalties of the moment: long sidewhiskers like those worn by Franz Joseph I and Wilhelm I or goatee like that of Napoleon III. During the Oriental War of 1877-1878, in the harsh campaign conditions, most of the officers let their beards grow. It was a means of keeping warm in winter. In the same period women had the „waterfall” hairstyle to match with the over-decorated bustle gowns. In 1890s the hairdress was diminishing in height and a bang, called Alexandra, was quite fashionable. Men wore either short beards or moustaches but after World War I most of them were completely shaved. There were, of course, exceptions among artists and scientists who kept their beards in mid and late 1920s.